

OHJAUS AIKUISOPPILAITOKSISSA ARVIOITU

Pajarinen, M., Puhakka, H. & Vanhalakka-Ruoho, M. Aikuisopiskelijan ohjaus opintopolun tukena sekä oppilaitoksen toimintakulttuurin osana. Arviointi 3/2004. Opetushallitus.

Numminen, U., Yrjölä, P., Lamminranta, T. & Heikkinen, E. Opinto-ohjauksen tila aikuisoppilaitoksissa. Arviointi 4/2004. Opetushallitus.

Ammatillisessa koulutuksessa ohjaus on opiskelijan tukemista ja auttamista hänen opiskeluprosessissaan, ammatillisessa kehitymisessään ja elämäntilanteessaan. OECD ja EU-komissio ovat viime vuosina useasti tuoneet esiin, että riittävä neuvonta ja ohjaus ovat välttämättömiä elinikäisen oppimisen toteutumiseksi ja elämän eri siirtymävaiheiden läpikäymiseksi. Ohjauksella voi olla välitöntä vaikutusta hakeuduttaessa koulutukseen, työhön tai kuntoutukseen. Pitkän aikavälin tulokset liittyvät valitulla ammatialalla viihtymiseen tai oman osaamisen kehittämiseen. Ohjaus tukee paitsi opiskelijaa, myös koko oppilaitosten toimintaa ja tuloksellisuutta. (mm. OECD 2003).

Kotimaiset ensimmäisen, toisen ja korkea-asteen ohjauksen arviointitulokset ovat aiemmin kertoneet, ettei oppilaitoksissa ole turvattu riittävän ja ammattitaitoisen ohjauksen saatavuutta. Opiskelutaitojen ohjaus on koettu puutteelliseksi, samoin ammatillisen suuntautumisen ohjaus. Palautejärjestelmät ovat puutteellisia, ja eri koulutusasteilla on pulaa pätevästä ohjausalan ammattilaisista (Numminen & al. 2002).

OHJAUSSTRATEGIAT PUUTTUVAT

Opetushallituksen uusien arviointiraporttien mukaan aikuisoppilaitosten ohjauksella ei ole selkeää strategista asemaa ja merkitystä, joka takaisi opiskelijoille riittävän ja monipuolisen tuen. Oppilaitoksilla ei useinkaan ole organisaatiotason ohjaussuunnitelmaa tai ohjauksen strategiaa eikä siihen liittyviä palaute- ja seurantajärjestelmiä. Vain viidesosassa aikuisoppilaitoksia oli edes yksi päätoiminen opinto-ohjaaja. Parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmä esitti aikuiskou-

lutuksen määrän lisäystä, mikä merkitsee kasvavaa opinto-ohjaajakoulutuksen tarvetta. Tällöin olisi kiinnitettävä huomiota myös aikuisopiskelijoiden ohjauksen erityistarpeisiin.

Aikuisten opinto-ohjauksesta on säädöksiä vain ammatilliseen tutkintoon johtavan koulutuksen ja lukiokoulutuksen lainsäädännössä. Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta on säädetty, että tutkintoon valmistavassa koulutuksessa opiskelijalle tulee laatia henkilökohtainen opiskeluohjelma. Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa ei ole opinto-ohjausta koskevia säädöksiä. Opinto-ohjauksen sisältö on aikuisoppilaitoksissa kapeahko.

Aikuishojausraporttien ilmestyessä uutisoi-tiin näkyvimmin pätevien opinto-ohjaajien puutteesta. Tämä on ongelma, mutta asialla voi nähdä toisenkin puolen. Kun huomio kiinnitetään yksin opinto-ohjaajien määrään, voi syntyä vaikutelma, että ohjaus aikuisoppilaitoksissa olisi erillinen opejen suorittama toimenpide, jolloin pätevien opejen puute merkitsee ohjauksen puuttumista. Oppilaitosten ohjaus on kuitenkin laaja-alainen toimintajärjestelmä ja organisaation strategiatason arvovalinta, jonka toteutuksessa on monia osallisia ja vastuullisia. Ulla Nummisen ym. raportin mukaan aikuisopiskelun henkilökohtais-taminen onnistuu parhaiten niillä koulutusaloilla, joissa henkilökohtaista opiskeluohjelmaa ja opimiskokemuksia käsitellään prosessina opintopolun aikana. Tämä ei onnistuisi vain yksittäisen opinto-ohjaajan voimin, vaikka hän liikkuisi opinto-ohjauksen nopeudella.

Esimerkiksi ammatillisissa aikuiskoulutuskeskuksissa opinto-ohjaajat ja kuraattorit poistettiin ostopalvelujärjestelmän luomien tuloksellisuus-paineiden vuoksi jo 1990-luvun alussa. Toimenpide oikeutettiin määrittelemällä aikuisopiskelijat ”itseohjautuviksi”. Pulmallinen tilanne pakotti monet aikuiskoulutuskeskukset kehittämään opiskelijoiden ohjausta juuri toimintajärjestelmän tasolla. Kouluttajat ja muu henkilökunta ovat vuosien varrella hankkineet runsaasti ohjaus-pätevyyttä ja -kokemusta, vaikkei laaja-alaista ohjauskoulutusta useinkaan ole ollut mahdollista saada.

Vaikeaksi koettu aikuisopiskelun ja -ohjauksen ongelma, jota selvityksissä ei riittävästi tuotu esiin, on monissa kunnissa toteutettu oppilaitosmuotojen fuusio, mikä uhkaa vesittää aikuisen oppimisesta ja ohjauksesta kertyneet kokemukset ja käytännöt.

OHJAUS TARJOUNA JA TOIMINTAKULTTUURIN OSANA

Mervi Pajarisen ym. tapaustutkimusosuuden aineistona oli 30 opetushallituksen valitsemaa oppilaitosta 22 paikkakunnalla. Oppilaitostyypeinä olivat ammatilliset erikoisoppilaitokset, ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset, ammatilliset oppilaitokset, aikuislukiot, kansalaisopistot, kansanopistot, liikunnan koulutuskeskukset, opintokeskukset sekä kesäyliopistot. Tutkimuksessa kartoitettiin aikuisopiskelijan ohjausta institutionaalisina, systeemisinä, kulttuurisina ja ammatillisina tarjoumina.

Tapaustutkimuksessa selvitettiin: 1) millaiset ovat ohjauksen määritykset ja tavoitteet eri oppilaitostyypeissä ja eri osapuolilla, 2) kuinka aikuisopiskelijan ohjaus toteutuu käytännössä aikuisopiskelijan opintopolun ja opiskelukokemusten tukena ja ohjauksen eri sisältöalueilla, 3) minkälaisia ovat opiskelijoiden arviot ja kokemukset opiskelun ohjauksesta ja sen riittävydestä, 4) minkälainen on aikuisopiskelijan ohjauksen asema ja siihen liittyvä työnjako osana oppilaitosten toimintakulttuuria sekä 5) millaisia ovat ohjauksen hyvät käytännöt ja kehittämistarpeet eri oppilaitostyypeissä.

Tietoja kerättiin haastatteleamalla kunkin oppilaitoksen rehtoria, opinto-ohjaajaa tai muuta ohjauksesta vastaavaa henkilöä sekä kahta opettajaa ja kahta opiskelijaa. Opettajat ja ohjaushenkilöt tekivät erilliset tarina- ja karttatehtävät. Opiskelijoilta kerättiin tietoa kyselyn avulla. Taustamateriaalina olivat opetussuunnitelmat ja muut ohjaukseen liittyvät asiakirjat.

Raportin mukaan aikuisoppilaitosten opettajat, koulutusalaohjaajat ja ohjaushenkilöstö määrittelevät ohjausta monesta näkökulmasta. Vapaan sivistystyön puolella ohjaus ymmärretään pitkälti opintoneuvonnaksi ja asiakaspalveluksi tai opetustilanteeseen liittyväksi ohjaamiseksi ja opastamiseksi oppiaineen sisältökysymyksissä ja ongelmatilanteissa. Tutkintotavoitteisissa koulutuksissa ohjaus jäsenetään oppiaineen sisältökysymyksissä ohjaamisen lisäksi henkilökohtaiseen

opiskeluohjelmaan liittyväksi ohjaukseksi, oppimaan oppimisen ohjaukseksi tai työssä oppimisen ja ammatti- ja urasuunnittelun ohjaukseksi. Tutkintotavoitteisissa koulutuksissa korostuu jatkokoulutuksen valinta ja yleensä ammatti- ja urasuunnitteluun liittyvä ohjaus.

Ohjaus voidaan nähdä myös laajemmin opiskelijan itseohjautuvuuden kehittämisprosessina. Sekä vapaassa sivistystyössä että ammatillisessa koulutuksessa psykososiaalinen ohjaus (mm. elämäntilannekysymyksissä tukeminen) kietoutuu paljolti oppiaineen sisällölliseen ohjaukseen. Opiskelijan psykososiaalisesta ohjauksesta vastaavat pääosin opettajat oman ammattitaitonsa rajoissa sekä ohjauksen tukihenkilöstö, mikäli sellaista on.

Oppilaitoksissa, joissa ohjauksen tavoitemäärityksiä on olemassa, painotetaan ohjausta oppimisen tai laajemmin opintopolun tukena. Lisäksi tavoitteissa painottuu vertaistuen ja yhteistyön merkitys. Tutkintotavoitteisissa koulutuksissa korostuu ammatillisen kehityksen tukeminen. Joissakin oppilaitoksissa ohjauskulttuuria luodaan institutionaalisesti erilaisin dokumentein ja suunnitelmin. Kuitenkaan suurimmassa osassa oppilaitoksia ohjauksen asemaa opiskelijan opintopolun tukena ei ole tietoisesti kovinkaan paljon yhdessä pohdittu.

OHJAUKSEN ASEMA OPPILAITOKSEN TOIMINTAKULTTUURISSA

Aikuisoppilaitoksissa näyttäisi olevan tahtoa ohjauksen kehittämiseen, mutta ongelmaksi nähdään usein ohjauksen resurssien puutteellisuus. Ohjauksen asema voi vaihdella oppilaitoksen sisälläkin esimerkiksi eri koulutuksien välillä. Ohjauksen asemaa oppilaitoksen toimintakulttuurin osana jäsennettiin neljänä tyyppinä, jotka muodostettiin tutkimusajankohdan havaintojen ja vierailukäyntien pohjalta.

Vakiintuneelle ja selkeälle oppilaitostyyppille (tutkituista 30 oppilaitoksesta neljä) on ominaista ohjauksen selkeä ja dokumentoitu tiedostaminen, ohjauksen suhteellisen järjestelmällinen toteuttaminen ja erillisen ohjaushenkilöstön olemassaolo. Ohjauksen asema oppilaitoksen arjessa voidaan siten nähdä vakiintuneena. *Kehittäväsä* oppilaitostyyppissä (10) ohjauksen kehittämiseen on panostettu, ja myös erillistä ohjaushenkilöstöä voi olla jo koulutusaloittain olemassa.

Valmiustilassa olevassa oppilaitoksessa (16) ei yleensä ole opinto-ohjaushenkilöstöä eikä yhteisesti sovittua ohjausjärjestelmää, mutta kehittämistarpeita tiedostetaan ja ohjausta ollaan valmiita kehittämään. *Paikallaan pysyvässä* oppilaitostyypissä (valmiustilassa olevista 4) ohjausta koetaan olevan riittävästi eikä kehittämiselle koeta olevan suurempaa tarvetta.

Sisäisen yhteistyön ja työnjaon suhteen suurin osa aikuisoppilaitoksista kuuluu ns. yhden ohjaustahon malliin, jossa pääasiallisena ohjaajana toimii opettaja. Ohjauksen sisäiseen yhteistyöverkoston sisältyy muita ohjaustahoja, kuten toimistohenkilökunta, apulaisrehtori tai suunnittelija.

Aikuisoppilaitoksissa on melko yleisenä käytäntönä ohjausmalli, jossa ohjausvastuu on hajautettu suureksi osaksi opettajille. Opettajien rooli näyttyytyn siten aikuisoppilaitoksissa hyvin laaja-alaisena, ja opettajiin voi kohdistua ylimitoitettuja odotuksia. Keskeisimpinä ohjaukseen liittyvinä koulutustarpeina kouluttajat kokevatkin ohjaukseen liittyvän peruskoulutuksen (mm. ohjauksen käsitteen kirkastaminen, monipuolisemmat ohjauskäytännöt sekä elämäntilanteisiin liittyvä psykososiaalinen tuki) sekä pedagogisen ja erityispedagogisen perus- ja täydennyskoulutuksen.

AIKUISTEN OHJAUKSEN KEHITTÄMISTARPEITA

Aikuisoppilaitosten henkilökunta näkee oppilaitostason ohjauksen kehittämisen tärkeänä. Tähän liittyy aikuisohjauksen suunnitelmien ja strategioiden valmistelu. Tärkeänä pidetään ohjauksen kehittämistä osana opettajan työtä nykyistä paremmin resurssein ja opinto-ohjaajan tuella. Toivotaan erillisen aikaresurssin järjestämistä opiskelijan henkilökohtaiseen oppimisen ohjaamiseen sekä opiskelijoiden opintopolun systemaattisen seurantajärjestelmän kehittämiseen. Myös vertaistutorointi on toimintamahdollisuutena esillä.

Opetus- ja oppimisprosessiin liittyviksi kehittämistarpeiksi nousevat henkilökohtaisen opiskeluohjelman parempi hyödyntäminen, henkilökohtaisen ohjauksen lisääminen sekä opiskelijoiden taustojen parempi tuntemus. Kehittämistarvetta nähdään myös itsearviointitaitoihin liittyvässä ja ryhmäohjauksessa sekä erilaisuuden ohjaamisessa.

Aikuisopiskelijan ohjaus kehittyy raportin mukaan parhaimmillaan sekä arjen toimintakulttuureista kehkeytyvänä että institutionaalisesti ohjattuna. Ohjauksen tavoitteet näyttävät useimmissa oppilaitoksissa syntyvän oppilaitoksen arjessa toimittaessa ja tavoitteet sulautuvatkin usein osaksi oppilaitoksen toimintaperiaatteita ja opetuskäytäntöjä. Arjen toiminnasta muodostuvien tavoitteiden vaarana on kuitenkin niiden näkymättömyys. Joissakin oppilaitoksissa tavoitteet ovat voimakkaasti mukana oppilaitoksen johtotason puheessa, mutta toimijatasolle siirryttäessä ohjauksen tavoitteet selvästi hämärtyvät.

Aikuisopiskelun ohjauksen tulisi olla kaikille tarjolla oleva palvelu, institutionaalisesti järjestetty palvelujärjestelmä, josta tiedotetaan oppaisa, orientaatiotilaisuuksissa ja ohjaustilanteissa ja jonka arjen toimivuuden perusta on turvattu. Selkeästi oppimisympäristöön ja opetussuunnitelmiin yhdistyvä palvelu luo aikuisopiskelijoille luontevan mahdollisuuden tulla ohjaukseen erilaisissa opiskelun ja elämäntilanteen kysymyksissä ja muutostilanteissa.

Ohjausta ei ole aina määritetty opettajien työn virallisena osana. Opetuksen ja ohjauksen yhdistäminen tuo mukanaan jännitteitä ja ristipaineita: aikapaineita, työn kuormittumista tai oman asiantuntemuksen rajojen kohtaamista. Epäselvät ja määrittelemättömät roolit ovat ongelmallisia ohjausprosessin ja opettajien työssä jaksamisen kannalta. Ajan ottaminen yhteiseen keskusteluun kiireen keskelläkin tukisi henkilökuntaa roolinsa ja rajojensa jäsentämisessä. Erityisopettajan sekä opinto-ohjaajan toimiminen opettajan tukena mahdollistaisi opiskelijan ohjaustarpeisiin vastaamisen ja vapauttaisi opettajien resursseja opetustyöhön, jota uhkaa oheneminen muiden tehtävien ristipaineessa.

Jussi Onnismaa

LÄHTEITÄ

- Numminen, U., Jankko, T., Lyra-Katz, A., Nyholm, N., Siniharju, M. & Svedlin, R. (2002). Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa. Arviointi 8/02. OPH.
- OECD (2003). Career Guidance and Public Policy: Bridging the Gap. Guidance Policies in the Knowledge Society Trends, Challenges and Responses across Europe. <http://www.oecd.org/dataoecd/33/45/34050171.pdf>